

Κουλτούρα και Διάφορα

του Ζακ Λακαριέρ

Μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου η λέξη κουλτούρα συνδέεται όλο και περισσότερο με τη λέξη ταυτότητα. Η κουλτούρα θα ήταν πριν απ' όλα για ένα έθνος, για ένα λαό, μία κοινότητα, μία εθνότητα, πράγμα που εξασφαλίζει τη συνοχή της μνήμης της, τη διατήρηση των αξιών της, το σφρίγος και την ακρίβεια της διαχρονικότητάς της. Θα ήταν, για να χρησιμοποιήσουμε την εικόνα ενός σπιτιού, τα θεμέλια και ο σκελετός, αυτό που υποστυλώνει και αυτό που συγκρατεί. Πρόκειται για συντηρητική, στενή ή ακόμη και σοβινιστική αντίληψη της κουλτούρας, γιατί αυτή η κουλτούρα καταλήγει να αποκλείει όλες τις άλλες. Αντί για εξέλιξη ή πολιτιστική επανάσταση θα είχαμε – και σε ορισμένες περιπτώσεις έχουμε – μία επάνοδο στις απαρχές.

Γνωρίζω καλά ότι αυτή η μανιώδης αναζήτηση των ριζών και της πολιτιστικής ταυτότητας μπορεί επίσης να είναι διεκδικητική και επαναστατική, όταν αυτές οι ρίζες έχουν ξεριζωθεί ή καταπνιγεί. Αυτή είναι η περίπτωση των περισσότερων χωρών του Τρίτου Κόσμου, όπου η απόκτηση της ανεξαρτησίας είχε ως συνέπεια μία επιστροφή στις πατρογονικές παραδόσεις, στη γλώσσα, στη μνήμη. Αλλά, προσοχή! Όποιος λέει ταυτότητα λέει ταυτόχρονα ομοιότητα.

Η αναζήτηση της – ατομικής ή συλλογικής – ταυτότητας γίνεται αναζήτηση του όμοιου, του ταυτόσημου και σε κάθε περίπτωση του παρόμοιου. Σε αυτό το πεδίο μπορεί να πει κανείς ότι το σύνολο των ατόμων και των ανθρώπινων ομάδων συνεχίζουν να συμπεριφέρονται ακριβώς σαν αμοιβάδες ή σαν παραμύκητες που δεν έχουν άλλη επιλογή, παρά να συνδυάζονται με ακριβώς όμοια άτομα για να σχηματίσουν έναν κοινό πυρήνα.

Αλλά πρέπει να εξοικειωθούμε με την ιδέα ότι δεν είμαστε πλέον αμοιβάδες, ούτε παραμύκητες, ότι δεν είμαστε μονοκύτταροι. Εμείς διαθέτουμε τη δυνατότητα της επιλογής. Και ωστόσο δεν αναζητούμε παρά αυτόν που μας μοιάζει, δε συναδελφωνόμαστε παρά μόνο με τους όμοιούς μας.

Για μένα όμως, η κουλτούρα είναι ακριβώς το αντίστροφο. Είναι ακριβώς αυτό που αρνείται τις ομοιότητες, αυτό που σπάει το κέλυφος της παράδοσης, την ακινησία των ριζών, τους καθρέφτες της κλειστής μνήμης, είναι όλα αυτά που αρνούνται – ή παρακάμπτουν – αυτό που είναι όμοιο ή ομοειδές ή ταυτόσημο, για να αναζητήσουν πάνω απ' όλα αυτό που είναι διαφορετικό. Το να είναι σήμερα κανείς καλλιεργημένος δε σημαίνει πλέον να γνωρίζει να διαβάσει τον Όμηρο ή τον Τάκιτο από το πρωτότυπο (αυτό ανήκει στη σφαίρα της λογοισύνης), δε σημαίνει να γνωρίζει απέξω τα χημικά συστατικά του εδάφους του Άρη ή του Κρόνου,

σημαίνει απλώς να αναγνωρίζει την κουλτούρα των άλλων, να αναμετριέται μαζί της, δηλαδή να την ερευνά. Σημαίνει επίσης, αν χρειαστεί, να ανακατεύεται μαζί της, να διαποτίζεται από αυτήν.

Το να είναι σήμερα κανείς καλλιεργημένος σημαίνει να φέρνει μέσα του μέχρι το θάνατό του πολλούς άλλους κόσμους πέρα από αυτόν της γέννησής του, σημαίνει να αναζητάει, να διεκδικεί τη διαφορά, την ανομοιότητα. Ανόμοιε αδελφέ μου!

Το να είναι σήμερα κανείς καλλιεργημένος σημαίνει να έχει διαμορφωθεί, να έχει υποστεί επιμειξίες από την κουλτούρα των άλλων.

Σε αυτή την προοπτική η κρίση που περνάμε δεν μπορεί να θίξει διόλου αυτό το πολιτιστικό πρόγραμμα και σχέδιο: την ανομοιότητα. Το αντίθετο μάλιστα. Πρώτα απ' όλα γιατί οι κρίσεις είναι αναγκαίες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη, για την εξέλιξη των κοινωνικών συστημάτων, ακριβώς όπως είναι οι μεταβολές για τους ζωντανούς οργανισμούς. Έπειτα γιατί η κρίση δεν μπορεί να πλήξει και να εξασθενήσει παρά μόνο μια κουλτούρα ήδη ετοιμοθάνατη, αναδιπλωμένη στον εαυτό της, χωρίς ζωντανές δυνάμεις, χωρίς άνοιγμα στον περιβάλλοντα κόσμο.

Ας πάρουμε το παράδειγμα της επιστημονικής κουλτούρας, η οποία δε γνωρίζει κανένα από αυτά τα προβλήματα και δεν την αγγίζει διόλου η κρίση. Γιατί αυτή αποδέχεται μία ανοιχτή γλώσσα, χωρίς αποκλεισμούς, μια γλώσσα που αφομοιώνει χωρίς δυσκολία τις διαφορές και δεν πολιτικοποιεί με κάθε τίμημα το λεξιλόγιό της. Αν η μη επιστημονική κουλτούρα απειλείται, αυτό δεν μπορεί να οφείλεται στην ίδια την κρίση, η οποία θα ήταν μάλλον ευεργετική σε αυτό το πεδίο (καθώς αποτελεί μία ευκαιρία για στοχασμό και συνειδητοποίηση), αλλά οφείλεται στο ότι αυτή φέρνει μέσα της τη δική της αποστέωση. Η μόνη πραγματική απειλή βρίσκεται μέσα μας, σε αυτή την αναδίπλωση ορισμένων στις παραδόσεις μας, σε αυτή την παθιασμένη αναζήτηση της ταυτότητας.

Η κρίση – και μαζί με αυτήν ολόκληρος ο σύγχρονος κόσμος – μας υποχρεώνει σε αλλαγές, ανοίγματα, νέες συγγένειες και νέες συμμαχίες. Η κουλτούρα δεν μπορεί να περιορίζεται να αποθηκεύει τη μνήμη του παρελθόντος, να εξασφαλίζει τη ζωτικότητα του παρόντος. Οφείλει να είναι ένα σχέδιο για το μέλλον. Σε ότι θα χρησίμευαν οι ρίζες αν δεν οδηγούσαν μακριά, πολύ μακριά απ' αυτές, σε ένα άλλο χωριό, στην καρδιά άλλων ηπείρων, το φαντασιακό και το άνοιγμα των φύλλων;

Η κουλτούρα μας – κάθε κουλτούρα – δεν έχει καμία σχέση με το αίμα. Είναι μάλιστα το αντίθετο του αίματος. Δεν έχει ούτε τον παράγοντα rhesus, ούτε ασυμβατότητα. Είναι ικανή για όλες τις μεταγγίσεις. Δεν υπάρχει αληθινή κουλτούρα που να μην έχει υποστεί επιμειξίες.

Επομένως, σε αυτές τις περιόδους των πλανητικών αναστατώσεων, μια κουλτούρα, για να επιβιώσει, έχει το ίδιο ανάγκη να αφουγκράζεται τις άλλες όσο και να ακούγεται από αυτές. Μόνο συναντήσεις, συμμαχίες, μια ενδεχόμενη αλληλεγγύη – ένα κοινό ταμείο συνεργαζόμενων ανομοιοτήτων – μπορούν να δημιουργήσουν ένα στέρεο μέτωπο ενάντια στις οικονομικές αναστατώσεις. Αυτό προϋποθέτει, στα δύο άκρα της αλυσίδας, να αναπτύξουμε όλα όσα μπορούν να βοηθήσουν και να αυξήσουν την ελευθερία του στοχασμού και της συνείδησης: στο ένα άκρο τη διάδοση της γραφής και της ανάγνωσης και στο άλλο άκρο τον έλεγχο της παγκόσμιας τηλεόρασης, μια ανελέητη πάλη ενάντια στην ενοποίηση και την ταυτότητα των προγραμμάτων. Να 'μαστε ξανά μπροστά σε αυτή τη λέξη: ταυτότητα. Αλλά εγώ δεν παίζω μαζί της. Η ταυτότητά μας δεν έχει νόημα παρά μόνον αν τη φέρνουμε σε επαφή, αν τη συνδέουμε με τις αδελφικές ανομοιότητες του παρόντος και του μέλλοντος.

Ελευθεροτυπία
02/11/1997
Μτφ. Θ. Γιαλκέτση